

Анатолій МИСЕЧКО

ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКИ ОДЕСЬКОЇ ТА ГАЛИЦЬКОЇ “ПРОСВІТ”

Показано широкі та взаємовигідні зв'язки одеської та галицької “Просвіти” на ниві українського національного відродження кінця XIX ст.

Ключові слова: “Просвіта”, “Одесский вестник”, співпраця, книгообмін, Іван Франко, Євген Борисов, українське шкільництво, національне відродження.

Тісні взаємини українців Галичини та Одеси склалися ще в другій половині XIX ст. Одеса тоді була своєрідним містком, який з'єднував розділений навпіл український народ між двома імперіями.

Одеська “Громада” підтримувала тісні зв'язки з Галичиною, де вільно з'являлося українське друковане слово, на відміну від підросійської України, де панувала заборона української мови. Через Одесу на Східну Україну надходила література, різного роду інформація, нові передові ідеї тощо. Досить згадати приїзд до Одеси Івана Франка, який мав багато друзів і щирих знайомих серед українського громадянства Одеси. Тут вперше почали перекладати його твори російською мовою.

Не маючи змоги видавати українські газети в Одесі, громадівці підтримували матеріально галицьких радикалів та Михайла Драгоманова в налагодженні видання українських часописів. Так, Євген Борисов (1853–1900) перевіз до Галичини від одеситів для видання “Громадського друга” 200 крб., що було найбільшою сумою, яка надійшла з Великої України.

Той же Євген Борисов співпрацював у галицьких часописах “Громадський друг”, “Дзвін”, “Молот”. Його публікації, в яких розповідалось про життя українців Галичини, появлялися в “Одесском вестнике” під рубрикою “Листи з Австрії”. Слід зазначити, що “Одесский вестник” другої половини XIX ст. не мав того антиукраїнського напрямку публікацій, який він веде сьогодні, тому що його очолював Павло Зелений – пізніше один із засновників Одеської “Просвіти”. Це періодичне видання, навпаки, було українофільського спрямування, оголошувало збір коштів на пам'ятник Т. Шевченкові, публікувало матеріали з українського культурного життя, прагнуло видавати українську газету для селян під назвою “Землероб” тощо.

Під впливом галицьких радикалів одеські громадівці готували заснування першої на підросійській Україні політичної партії ще у 1883 році.

Багато одеситів співпрацювало з львівською “Просвітою”, а майбутній голова Одеської “Просвіти” М. Комаров був навіть серед почесних членів Галицької “Просвіти”. З НТШ у Львові співпрацювали М. Комаров, І. Липа, І. Луценко, С. Шелухин, інші одеські просвітяни. Вони листувалися з В. Гнатюком, М. Грушевським, О. Огоновським, М. Павликом та багатьма іншими галицькими просвітянами. На початку XX ст. контакти між Одесою та Галичиною поживляються. Видані в

Одесі збірки молодих українських майстрів слова "З-над хмар і долин" (1903) та "Багаття" (1905) І. Липи, надсилались і до Галичини та Буковини.

Перша революція в Російській імперії змусила царя Миколу II видати свій Маніфест від 17 жовтня 1905 р., яким скасовувалася заборона українського друкованого слова і надавалося право гуртуватися та створювати свої культурно-освітні товариства. Тоді українська громада в Одесі, одна, з перших в Російській імперії, скориставшись досвідом і широкими контактами з галицькою "Просвітою", засновує на зразок галицьких свою "Просвіту".

Вже 30 жовтня 1905 р. у помешканні І. Луценка (вул. Херсонська, 52) відбулося зібрання, яке затвердило Статут українського культурно-освітнього товариства під назвою "Просвіта"¹. Але реєстрація "Просвіти" через революційні події та небажання влади затяглася до кінця листопада 1905 року.

Одеська "Просвіта" заявила про себе організацією багатотисячних мітингів в Одесі, а з початком 1906 р. виданням перших українських газет у місті "Народна справа" та "Вісті".

Окрім газет, "Просвіта" видавала і книжечки для простого народу на основі виголошених на своїх зборах рефератів. Ці книжки розсилались іншим "Просвітам" України для комплектування бібліотек і хат-читалень. Одеська "Просвіта" на 1 січня 1908 р. нараховувала 532 члени² і була наймасовішою на той час. Понад 15 % просвітян склали неукраїнці – греки, болгари, росіяни, євреї, поляки, представники інших народів, для яких Україна стала Батьківщиною і яким не байдужою була її культура, її будучність.

Слід зазначити, що в Одеській "Просвіті", за спогадами С. Шелухина, переважали самостійницькі настрої над автономними³. І це відбулося, безумовно, завдяки широким контактам з галицькими просвітянами.

В Одеській "Просвіті" працювали відомі в майбутньому, під час визвольних змагань, діячі, яких добре знали і в Галичині: І. Липа, С. Шелухин, М. Комаров, І. Луценко, А. Кіковський, М. Слабченко, а також відомий культурний діяч М. Аркас, який за сприянням одеситів заснував "Просвіту" у сусідньому Миколаєві в 1907 році.

В Одеській "Просвіті" також працювали: професор медицини одеського університету К. Сапєжко, який у свій час лікував Лесю Українку, художник А. Ждаха, архітектор Ф. Нестурх, етнограф Х. Ящуржинський, відомий громадський діяч П. Зелений та багато інших діячів. Усі вони були членами найстаршого в Україні "Одеського товариства історії і старожитностей", яке немало зробило для дослідження і популяризації вітчизняної історії.

Одеська "Просвіта" мала свій хор та школу співу при ньому. Драматична секція "Просвіти" часто влаштовувала вечори і вистави за творами українських класиків, а допомагали їм у цьому артисти і музиканти одеської опери.

У "Просвіті" була своя бібліотека і читальня, яка знаходилася на вул. Софіївській, 30. Там можна було вільно читати майже всі українські часописи, що виходили на той час, в тому числі й галицькі, а також заокеанську "Свободу". Бібліотекою і читальнею завідував (тоді ще студент університету) А. Ніковський.

Також "Просвіта" мала свій архів та музей, де було чимало експонатів з української історії, вироби народних майстрів, рідкісні книги тощо. Музеєм та архівом

опікувався тоді студент університету М. Слабченко – в майбутньому славетний одеський історик України, академік.

Великою мрією одеських просвітян було відкриття в місті української школи. Проте влада довго не давала дозволу, адже мовою викладання мала бути українська. При “Просвіті” в 1909 р. все ж вдалося відкрити першу українську школу в Одесі. Проте цю школу невдовзі закрили, як і “Просвіту”.

У 1909 р. одеситів було запрошено взяти участь в роботі I Українського просвітньо-економічного конгресу у Львові, але через переслідування просвітян ніхто з Одеси не зміг виїхати за кордон і взяти участь в роботі такого визначного українського форуму. Натомість було надіслано телеграму лаконічного змісту: “Вітаємо! Бажаємо найкращого розквіту на користь рідного краю!” “Просвіта”⁴.

У тому ж році одеські просвітяни отримали запрошення від стрийських “Соколів” взяти участь в освяченні прапора цієї юнацько-спортивної організації⁵.

Розширення контактів одеської “Просвіти” з іншими “Просвітами”, її плідна діяльність на ниві українського відродження, зокрема, контакти із закордонною Галичиною лякали поліцію. Зі Санкт-Петербурга з Міністерства Внутрішніх Справ надійшло розпорядження про закриття одеської “Просвіти”. В листопаді 1909 р. вона була закрита⁶, але ще й перед тим зазнала чимало утисків з боку влади. Робились обшуки у членів “Просвіти”, їх переслідували, а декого вислано до Сибіру чи посаджено до в’язниці. Заборонено читати у “Просвіті” реферати на “малорусском наречии”, тобто українською мовою.

Але, незважаючи на це, в Одеській “Просвіті” восени 1908 р. було відзначено 40-літній ювілей діяльності Галицької “Просвіти”. Реферат “Товариство “Просвіта” в Галичині” виголосив М. Комаров. Підсумовуючи сказане про багатий досвід Галицької “Просвіти” на ниві відродження українства, він висловив побажання, щоб нашим “Просвітам” досягти такого ж розвитку, як “Просвіта” у Львові, і надію на те, “що коли-небудь і в наше віконце загляне сонце”⁷.

Галицька “Просвіта”, з центром у Львові була прикладом для української інтелігенції, свідомого селянства та робітництва Наддніпрянщини у пробудженні національної самосвідомості, відродженні і розвитку своєї культури і науки, а з часом і прагненні своєї державності. І Одеська організація була однією з тих “Просвіт”, які тісно співробітничали з Галичиною. Після закриття “Просвіти” в Одесі, українське громадянство об’єдналося в “Одеський Український Клуб”, в якому і надалі проводило ту ж роботу, що і “Просвіта”.

Враховуючи традиційні взаємозв’язки Галичини і Одеси, закономірним видається той факт, що в 1918 р., коли ЗУНР загрожувала небезпека з боку Польщі, саме одеські просвітяни готували значну допомогу для Галичини. З цього приводу було прийнято спільну відозву, яку підписали Голова Одеського Національного Союзу д-р І. Луценко та Голова Одеської Української Національної Ради М. Климович – обидва діяльні члени одеської “Просвіти”. У відозві говорилося: “...Хоч ми самі тепер у дуже тяжкому стані й загрожені навіть у своїй державності, проте ми мусимо допомогти нашим галицьким братам оборонити їхню державність, допомогти всім, чого вони просять – вояками, зброєю, грішми, а в першу чергу збройною силою...”

Для цього було ухвалено: 1. Заложити в Одесі для Корпусу оборони Галичини "Одеський Гайдамацький Загін"; 2. Заложити другий загін поза Одесою на Поділлі; 3. Заложити "Одеський фонд допомоги Галичині..."⁸ і т. д.

Зі свого боку, виховані у галицьких "Просвітах" Січові Стрільці, які опинилися на Одещині в роки громадянської війни, маючи великий досвід роботи на просвітнянській ниві, засновували "Просвіти", хати-читальні, українські клуби та театри в Балті, Березівці та інших містах і селах українського Причорномор'я. Таким чином, вони допомагали утвердженню української державності на ниві освіти, культури, пробудженню національної самосвідомості українського народу. Січові Стрільці часто гинули зі зброєю в руках, захищаючи українську державність на Наддніпрянщині.

Саме в цій самовідданості українській справі і відзеркалився наслідок багаторічної роботи "Просвіт" обох регіонів України для відстоювання своєї нації, державності і культури.

Anatolii Mysechko. Relations between "Prosvita" societies in Odessa and Galicia
The author examines a wide and mutually fruitful relations between Odessa and Galician "Prosvita" in the field of the Ukrainian national revival at the end of the 19th century.

Key words: "Prosvita", "Odessa Visnyk", book exchange, Ivan Franko, Ievhen Borysov, Ukrainian school system, national revival.

¹ Державний архів Одеської області (ДАЛО). – Ф. 2. – Оп. 1. – Спр. 3221. – Арк. 3.

² Одчот українського Товариства "Просвіта" в Одесі за 1907 р. – Одеса, 1908. – С. 32.

³ Шелухин С. Україна – назва нашої землі з найдавніших часів. – Дрогобич, 1992. – С. 32.

⁴ І український просвітньо-економічний конгрес. – Львів, 1910. – С. 17.

⁵ ДАЛО. – Ф. 2. – Оп. 7. – Спр. 285. – Арк. 101.

⁶ Там само. – Спр. 314. – Арк. 3, 4, 5.

⁷ Там само. – Спр. 276. – Арк. 54.

⁸ Старожитності. – 1993. – № 5 – С. 7–8.